

TÜRK - ERMENİ İLİŞKİLERİ VE MUSEVİ SOYKIRIMI

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Önsöz

Kimi Ermeni 'bilim adamları', I. Dünya Savaşı günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenileri etkileyen ve 'XX. yüzyılın ilk soykırımı' olduğunu iddia ettikleri olaylarla, II. Dünya Savaşı günlerinde, Avrupa'daki Musevilerin uğradığı felâket arasında ilişki olduğunu öne sürerek, özellikle Musevi kamuoyunu buna inandırmak için dirençle ve sistemli olarak davranışlarda bulunuyorlar. Sebatsız gayret göstererek; sempatanlarının ve kimi Musevilerin duygularını ustalıkla kamçılayarak; abartılmış, yarı güdücü ve dahası, sahte 'belgeler' kullanarak; Musevi soykırımının gerçek kurbanlarından kimilerini ve Musevi genç kuşaklarından birkaç yazarı Ermeni görüşlerinden yana çekmeyi başarmış bulunuyorlar - örneğin, Yehuda Bauer¹, Leo Kuper² ve öteki birkaç yazar gibi.

İki olay arasında gerçekten benzerlik var mıdır? Bu soruyu yanıtlamadan önce leh vealeyhteki iddiaları incelemek gereklidir.

Hitler ve Ermeniler

Ermenilerin asılsız iddialarına göre, Adolf Hitler, 22 Ağustos 1939'da yaptığı bir konuşmada şöyle demiş:

'Polonya dilini konuşan soya mensup erkek, kadın ve çocukları merhametsizce ve acımadan imha etmeleri için Ölüm Birlikleri'ne buyruk ver-

¹ Yehuda Bauer: 'Is the Holocaust explicable?' (Musevi soykırımı izah edilebilir mi?), *Remembering for the future - the impact of the Holocaust on the contemporary world* (Gelecek için hatırlama - Musevi soykırımının bugünkü dünya üzerindeki etkisi), Oxford, Temmuz 1988, s.1970; Bauer: *A history of the Holocaust* (Musevi soykırımının tarihi), Londra 1982, s.57-8; Bauer: 'Essay on the place of the Holocaust in history' (Musevi soykırımının tarihteki yeri), *Holocaust and Genocide Studies* (Musevi soykırımı ve Cenosit araştırmaları), cilt II, no.2, 1987, s.213, 215 ve 217.

² Leo Kuper: *The prevention of genocide* (Soykırımını önleme), Londra 1985, s.149; Kuper: *Genocide and its political use in the twentieth century* (Soykırımı ve XX. yüzyılda siyasi açıdan kullanılışı), Londra 1981, s.105; ayr. bkz. Lucy S. Dawidowics: *The Holocaust and the historian* (Musevi soykırımı ve tarihçi), Cambridge (Mass.), 1986, s.13.

dim. Gereksindiğimiz önemli toprakları ancak bu biçimde elde edebiliriz. Esasen, imha edilen Ermenileri bugün kim anımsar (hatırlar).²

Amerika'lı araştırmacı Heath W. Lowry, Hitler'in yapmış olduğu konuşmada Ermenilere değindiği yolundaki iddiaların efsane olduğunu yetenekli biçimde kanıtlamış bulunuyor.³ Gerçekte Hitler, söz konusu tarihte Obersalzberg'de iki konuşma yapmıştı. Bu konuşmalarında, silâhli güçlerin üç bölümünün yüksek komutanlarına ve başkomutan (*oberbefehlshaber*) rütbesini taşıyan komutan generallere hitap ediyordu. Konuşmalarının metinleri, Silâhli Güçler Yüksek Komutası şefi (*oberkommando der Wehrmacht*)'in dosyalarında bulunmuş ve Nuremberg yargıtayında kanıt olarak kullanılmıştı.⁴ Yargıtaya kanıt olarak sunulan Obersalzberg söylevlerinin hiçbirinde Ermenilere değinilmemektedir. Basına sızdırılan ve yayımlanan, ama sahte olan üçüncü bir 'belge', Obersalzberg'de yapılan toplantının tutanaklarının orijinali bulunduktan sonra, yargıtaya kanıt olarak sunulmamıştı. Hitler'in Ermenilere ilişkin olarak yapmış olduğu söylenen atıf, *Times* gazetesinin 24 Kasım 1945 tarihli Cumartesi sayısında yayımlanan işte bu 'belge'den kaynaklanmaktadır.

Lowry'ye bakılacak olursa, bu sahte 'belge' geniş yankılar yaratmış; dünya kamusu, *Times* gazetesi muhabirinin, Hitler'e atfedilen söz konusu alıntıyı Nuremberg yargıtayı tutanaklarından sağladığı yolunda, yaklaşık olarak elli yıldan beri aldatılmış ve halâ aldatılmaktadır. Bu sahte 'belge'den yararlanan Ermeni sözcüleri, Hitler'in Musevileri plânlı biçimde ortadan kaldırırken, I. Dünya Savaşı günlerinde Osmanlıların Ermenileri sözde 'soykırma' tabii tutmalarına dünyanın herhangi bir tepki göstermemesinden esinlendiğini iddia edip durmaktadırlar; oysaki bu iddia büsbütün asılsızdır.⁵

Buna karşın, Ermeniler, propagandalarını sürdürüyor ve Hitler'in kendilerine ilişkin olarak yapmış olduğunu iddia ettikleri sözde konuşmayı geniş ölçüde kullanarak, geçmişteki Türk-Ermeni olaylarıyla II. Dünya Savaşı günlerinde Musevilerin uğramış oldukları kötülükler arasında bir ilişki olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar. Hitler'in, Ermenilerin alinyazısına

³ Heath W. Lowry: 'The U.S. Congress and Adolf Hitler on the Armenians' (Amerike Kongresi ve Adolf Hitler'in Ermeniler hakkında söyledikleri), *Political Communication and Persuasion*, cilt 3, No. 2, 1985, s. 111-140.

⁴ Nuremberg Yargıtayı tutanakları, TMWC, cilt II, New York, AMS Basımevi, 1961, s.285-6.

⁵ Lowry, s.119-20.

dünyanın ilgisiz kaldığını vurgulayarak bundan esinlenmiş olduğu yolundaki Ermeni iddiaları herhalde Musevileri çok üzmektedir.⁶ Başta Amerika Kongresi üyelerinden Charles Pashayan Jr. adlı Ermeni olmak üzere, Kongre'nin seçilmiş üyelerinden 66'sı, 24 Eylül 1984'de yaptıkları konuşmalarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sekiz yıl önce vuku bulunduğu iddia edilen 'Ermeni soykırımı'ndaki 'sorumluluğunu' kabullenmediği için Türkiye'yi kınamıştır. Bu konuşmalar sırasında, Hitler'in söz konusu iddialarına değinen iki senatör ve dört temsilci, Musevi kökenli idi.

Musevi Soykırımı'nı Amerika'da Anma Konseyi, Hitler'in söz konusu asılsız konuşmasından yararlanarak, Ermenilerin, XX. yüzyılın 'ilk soykırımının' kurbanları olarak, Musevi soykırımını anma programına katılmaya lâyık oldukları kararını almış; 24 Nisan 1984'de bu konuya değinen Amerika'lı temsilci Glenn Anderson şöyle demişti:

*'1980'de Kongrece geçirilen bir yasa ile kurulan, Musevi Soykırımı'nı Amerika'da Anma Konseyi, Ermeni soykırımının kendi müzelerine ve eğitim programlarına alınması kararını vermiştir.'*⁷

Son birkaç yıldan beri, Amerika'daki devlet eğitim encümenleri, Musevi soykırımını eğitim müfredat programlarına koymuşlardır. Bu programlarda, sözde Ermeni soykırımı, Musevi soykırımının halefi (öncüsü) olarak nitelendirilmekte, Hitler'in söz konusu asılsız söylevi, bu 'soykırımlarını' birbirine bağlayan bağ olarak gösterilmekte; bu konudaki davranışlar sürdürülmektedir.⁸ Oysaki, Hitler'in söz konusu asılsız söylevinde bile Musevi halkına doğrudan doğruya veya dolaylı olarak herhangi bir atıfta bulunulmamış; Polonya'lılara değinilmiştir. Buna karşın, Dünya Kiliseleri Konseyi dahi Ermeni propagandasına kapılarak, 1984 yılına dair raporunda şunları yazmıştır :

*'Hitler, kırımlarına (pogrom) başladığı zaman, dünya uluslarının, onun davranışlarına tolerans göstermeyeceği ve yapılan kıtallere göz yummayıp bunları affetmeyeceği yolunda uyarılmıştı; ama bu uyarıya şu karşılığı vermişti : Ermenileri bugün kim hatırlar?'*⁹

⁶ Örneğin bkz. Terrence Des Pres: *The survivor. An anatomy of life in the death camps* (Hayatta kalan. Ölüm kamplarındaki yaşantının bir anatomisi), New York, 1976, s.52-3.

⁷ Amerika Kongresi'nin Tutanakları, H 2970, 24.4.1984.

⁸ Lowry, s. 124 vd.

⁹ World Council of Churches, Commission of the Churches on International Affairs (Dünya Kiliseleri Konseyi-Uluslararası Olaylar Kilise Komisyonu): *Armenia - the continuing tragedy* (Ermenistan - sürüp giden felâket), Cenevre, 1984, s.28.

Ancak, Batı'lı Hıristiyan kaynaklarından sağlanan kanıtlara göre, Hitler, Musevileri imha etme fikrini, Ermenilerin Osmanlılarca sözde imha edilmiş olmalarından değil, İngiliz tabiatçısı (natüralisti) Charles Darwin'in 1859'da yayımlanan 'Beşeriyetin Kökeni' (*The Origin of Species*) ve 1871'de yayımlanan 'İnsan Nesli' (*The Descent of Man*) adlı yapıtlarından almıştır. Darwin, bu yapıtlarında, yaşayan mahlûkatın en iyilerinin yaşamaya lâyık olduğunu öne sürerek, 'en lâyık olanlar hayatta kalır' (*the survival of the fittest*) sözcüklerini ortaya atmıştır.

Antropoloji (insan bilim) uzmanı Sheila Patterson bu konuda şöyle der:

'Gelişme (tekâmül - evolyasyon) nazariyesi, beyaz ırkın üstünlüğünü haklı gösteren daha önceki rasyonel (mantıkî) nazariyelerin yerini aldı. Beyaz ırk hayatta kalarak öteki ırklara oranla daha başarılı olduğuna göre, yalnız örgüt ve yetenek açısından değil, zihni ve ahlâkî açılarından da tüm öteki sahalarda onlardan daha üstün olmalıdır.'

Bu tutum, Avrupa uluslarını, XIX. yüzyılda kendi sömürgelerini daha geniş ölçüde yaymaya sevketti ve Hitler'i, 'üstün soy' nazariyesini geliştirerek, 'Musevileri ve yaşamaya lâyık görülmeyen öteki soyları' ortadan kaldırmaya üsteledi.¹⁰

Yukarıda sözü edilen Hitler alıntısına ek olarak, 'Andonyan belgeleri' de sahtedir.¹¹ Bu sözde 'belgeler', Osmanlı İçişleri Bakanı Talât Bey'ce 15 Eylül 1915'de gönderilen ve Ermeni halkının imha edilmesini buyuran sözde gizli yönergeleri içermektedir. Oysaki, Türk dostu olmayan David Marshall Lang bile, bu hayali buyruklara değinerek şöyle der:

*'Plânın özü gizlilikti. Birçok telgrafcılar, kod memurları ve yerel yönetim yetkilileri Ermeni olduğu için, yönergeleri ayrıntılarıyla kâğıt üzerine yazmamaya büyük dikkat gösterilmiştir.'*¹²

Ama Lang, yapıtının daha sonraki sayfalarında, Talât Bey'in '15 Kasım 1915'de (?) Halep valisine gönderdiği teyzasında, '(Ermeni) kadın, çocuk

¹⁰ *Awake* dergisi, cilt 63, No.3, 8.2.1982.

¹¹ Aram Andonian: *The memoirs of Naim Bey* (Naim Bey'in anıları), Londra, 1920, s.64; ayr. bkz. Şinasi Orel ve Süreyya Yuca: *Ermenilerce Talât Paşa'ya atfedilen telgrafların gerçek yüzü*, Ankara 1983; Türkkaya Ataöv: *The Andonian 'Documents' attributed to Talât Pasha are forgeries* (Talât Paşa'ya atfedilen Andonyan 'Bulgeleri' sahtedir), Ankara, Nisan 1984.

¹² David Marshall Lang: *The Armenians: a people in exile* (Ermeniler - sürgünde bir halk), Londra 1981, s.20.

ve sakatlarına acımadan, imha usulü ne denli feci olursa olsun, vicdan azabı duymadan, onların varlıklarına son vermediği için, valiyi azarladığını iddia ederek, daha önceki sözlerini nakzeder. Oysaki, Andonyan'ın sahtelediği bu sözde 'buyruklar', gerçekte yoktur.

1915 yılında çıkan Türk-Ermeni olayları

1915 yılında Ermenilere karşı gerçekten bir 'soykırımı' yapılmış mıdır? Bu soruyu yanıtlamadan önce 'soykırımı' sözcüğünü açıklamak gerekir. Bu sözcüğü ilk kullanan Raphael Lemkin'e göre, 'soykırımı', bir ulusu veya etnik bir grubu imha etmek anlamına gelir ve ulusal grupları imha etmek amacıyla, onların yaşantılarının öz temellerini yıkmayı amaç edinen çeşitli davranışların koordine edilmiş bir plânıdır.¹³ Dolayısıyla, 'soykırımı' suçunun başlıca unsuru, *imha etme niyetidir*.

'Soykırımı' sözcüğü, ilk kez, 18 Ekim 1945'de Nuremberg yargıtayının, sanıkları, 'kasti ve sistemli soykırımı suçuyla' suçladığı bir belgede kullanılmıştır.¹⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 11 Aralık 1946'da yaptığı ilk oturumda kabul ettiği Konvansiyonun 11. maddesi, 'ulusal, etnik, sosyal veya dinsel bir grubu büsbütün veya kısmen imha etmek niyetinin soykırımı olduğunu' saptamıştır.¹⁵

Bu denli bir suçun dört unsuru olmalıdır : 1. bu bir devlet suçudur ve egemen bir devletin talebinin yerine getirilmesine dayanır; 2. kurbanlar daima (ulusal, etnik, sosyal veya dinsel) bir gruptur; ama buna siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel grupların da girdiği anlaşılır; 3. grubun imhasına yol açar ve 4. grubu imha etmek için ortada bir maksat, önceden alınmış bir karar, bir niyet olmalıdır. Plânlı biçimde kasti olarak girişilen imha davranışları 'soykırım' sayılır.

Bu açıklamaların ışığı altında, Osmanlı Ermenilerinin 'soykırımına' tabi tutulduklarını iddia etmek haksızlıktır. Osmanlı yönetiminin, Ermeni halkını 'bir tüm olarak veya kısmen imha etmek' maksadına sahip olduğunu gösterecek kanıt yoktur. Türklerle Ermeniler, Rum, Musevi ve öteki

¹³ Raphael Lemkin: *Axis rule in occupied Europe* (İşgal altındaki Avrupa'da Mihver yönetimi), Carnegie Endowment for International Peace (Carnegie Uluslararası Barış Kuruluşu), Washington 1944, s.79.

¹⁴ *Procès des grands criminels de guerre*, Tribunal militaire international de Nuremberg, t.1, 1947, s.46.

¹⁵ Karar No.260, A III, 9.12.1948.

etnik ve dini azınlıklarla, altı-yüz yılı aşkın bir süre, Anadolu'da, nisbeten ortak bir düzen içinde birlikte yaşadılar. Ortak gelenek ve adetlere dayanan bu uzun süreli düzenli ilişkiler sırasında, Osmanlı Ermenileri ve Padişahın öteki gayri-Müslim uyrukları, özellikle kentlerde yaşayanlar, gönenç içinde hayat sürdürdüler. Birçok Ermeniler, İmparatorluğun kimi yüksek katlarında ve hükümet saflarında görev yaptılar. Ermeniler, ayrıca, Osmanlı kültürüne o denli katkıda bulundular ki, yüzyıllar boyunca Padişahların özel güvenini sağlayarak *millet-i sadıka* niteliğini kazandılar. 1912 yılında, Balkan Savaşları sırasında, Osmanlı Dışişleri Bakanı, Gabriyel Noradungian adlı bir Ermeni'ydi.¹⁶

Ermenilerle Türkler arasındaki ilk ciddi olaylar 1880'lerin birinci döneminde başlar. O tarihte, Osmanlı ülkelerini ele geçirmeye çalışan emperyalist devletlerce kışkırtılan Ermeniler, gizli (tedhiş) örgütleri kurmaya ve kendi halklarına karşı bile terör davranışlarında bulunmaya başlıyorlardı. Onların bu tedhiş ve şiddet hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok cephelerde bir ölüm-kalım savaşı verdiği I. Dünya Savaşı'nda doruk noktasına varıyordu. Bu Ermeni tedhişinin sonucu olarak Türklerle Ermeniler birbirlerine giriyor; Anadolu'da bir sivil savaş başlıyor;¹⁷ her iki yan mal ve canlarını yitiriyordu.

Ancak, Osmanlı katlarının, Ermenileri kasten ve önceden hazırladıkları bir plânla imha etmek maksadında olduklarını iddia etmek, tarihi gerçekleri tahrif etmektir. 1915'de vuku bulan şudur: mensuplarının çoğu yalnız devlete karşı açıkca isyan etmekle kalmayıp, aynı zamanda, ülkeyi işgal eden dış düşmanlarla işbirliği yapan ve Türk ordularının hatlarının gerilerinde sivil halka karşı bir tedhiş ve kırım kampanyası yürüten etnik bir gruba karşı kimi güvenlik önlemleri uygulanmıştır. Ermeni militanları, daha önce plânlarını hazırlamış oldukları bir stratejiye göre davranıyorlardı.

¹⁶ S. R. Sonyel: *The Ottoman Armenians - victims of Great Power diplomacy* (Osmanlı Ermenileri - Yüce Devletlerin diplomasisine kurban edilenler), Londra 1987, s.24 vd.; ayr. bkz. T. Çark: *Türk Devleti hizmetinde Ermeniler, 1453-1953*, İstanbul 1953; Mesrop K. Krikorian: *Armenians in the service of the Ottoman Empire, 1860-1908* (Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde Ermeniler, 1860-1909), Londra 1977.

¹⁷ Ayr. bkz. Justin McCarthy: *Muslims and Minorities, the population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire*, (Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadolu'sunun nüfusu ve İmparatorluğun sonu), New York, 1983, s.118 vd.

1887'de Cenevre'de kurulan Ermeni Hınçak (Çan) örgütü, Türkiye'nin Doğu İlleri'ndeki Ermenileri kıskırtmayı amaç edinmiş; hazırladığı ilk programda Ermenilere şöyle seslenmişti:

*'Türkiye'deki Ermenilerin gelişmesini önleyen zincirlerin kırılması ve Ermenilerin, ne olursa olsun, bağımsızlıklarını yeniden sağlaması gerektiğine nihayet inanmış bulunuyoruz. Bu amacı sağlamada propaganda, tedhiş ve partizanların merhametsiz savaşı gibi her davranış makbuldur...'*¹⁸

Hınçakların uzun süreli amacı, Ermenilere ulusal duygular aşlamak ve onları çete savaşı için silâhlandırıp hazırlamaktı. Dünyanın her yanından geldiği iddia edilen Ermeni delegelerince hazırlandığı söylenen programlarında, Anadolu, çeşitli isyan bölgelerine ayrılıyor ve isyanın nasıl başlatılacağı konusunda açık ve ayrıntılı bilgi veriliyordu.¹⁹ Hınçaklar, tüm Osmanlı İmparatorluğu alevler içinde kalınca, Avrupa Devletleri'nin müdahale ederek küçük uluslara haklarını sağlayacaklarını ümit ediyor; o zaman Türkiye, Rusya ve İran Ermenilerini sosyalist bir devlet içinde birleştirmenin olanaklı olabileceğini sanıyorlardı.²⁰

Bunu, Ermeni yazarlarından Louise Nalbandian da doğrular. Bu yazara bakılacak olursa, Hınçak Partisi'nin programı, Ermeni halkının duygularını düşmanlara karşı kamçulamak ve onların misilleme davranışlarından yararlanmak için 'tedhiş ve kıskırtma' esasına dayanıyordu. Nalbandian şöyle der:

'(Hınçak) partisi, Osmanlı rejiminin saygınlığını aşağılamak ve İmparatorluğun tümüyle dağılmasını sağlamak amacıyla Osmanlı yönetimine karşı tedhiş davranışlarında bulunmayı amaç edinmişti. Hınçaklar, o sıralarda hükümet hesabına çalışan en tehlikeli Ermeni ve Türkleri, tüm ajan ve hafiyeleri ortadan kaldırmayı diliyordu. Parti, tüm bu tedhiş hareketlerini sürdürmede kendisine yardımcı olmak üzere, kesinlikle tedhiş davranışlarında bulunacak özel bir şube kurmayı tasarlıyordu. Ana ama-

¹⁸ Pierre Moser: *Arméniens où est la réalité?* Libraire-Edition Mallier, 1980, s.37.

¹⁹ Enver Ziya Karal: *Osmanlı Tarihi*, cilt VIII, Ankara, 1947-62, s.13.

²⁰ *Hintchak*, cilt I, No.1, kasım 1887, No.11-12, Ekim-Kasım 1888: programları ilk kez ayrıntılı olarak yayımlanmaktadır. Bu konuda en iyi kaynaklar, örgütün kurucusu Avedis Nazarbek'in yakın dostu Han Azad'ın şu anılandır: 'Hai Heghaphoghaganie Housheritz', *Hairenik Amsakir*, V, 1927, No.8, s.60-62, No.9, s.52-63; ayr. bkz. Nazarbek'in *Through the storm* (Fırtınanın arasından) başlığı altında, 1889'da Londra'da yayımlanan yapıtında öne sürdüğü görüşler.

cı yerine getirmek için gerekli genel isyanın en uygun vaktinin, Türkiye'nin bir savaşa girdiği zaman olduğu saptanmıştı'.²¹

Hınçaklar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk ve Ermenilere karşı yapılan birçok kırımlardan sorumludurlar.²²

Öteyandan, 1890'da Tiflis'de kurulan ve Daşnaksutyun adıyla daha iyi bilinen Ermeni İhtilâl Federasyonu, programında, Osmanlı yönetimine karşı propaganda yaymak; ülkede sürekli bir ihtilâl havası yaratmak ve 'Türkiye'nin Ermenileri kötü biçimde yönettiğini' Avrupa Devletleri'nin dikkatine sunmak için harekete geçilmesini öneriyordu.²³ 1892 yılında yayımladığı bildiriye, 'Türkiye Ermenistanı'ndaki kardeşlerine' genel ihtilâl işaretinin verilebilmesi için, Ermenileri, umut, inanç ve kararlı hazırlıklı olmaya çağırıyor;²⁴ 'dayanılmayacak bir duruma' ancak silâhlı bir ihtilâl ve şiddetle engel olunabileceğini öne sürüyordu. Dolayısıyla, Daşnaksutyun, Osmanlı yönetimine karşı, hiç durmadan savaşmak, Osmanlı kuruluşlarını yıkarak yağma etmek, Osmanlı yetkililerini, 'hainleri, tefecileri ve tür istismarcıları' tedhişe tabi tutmak amacıyla çeteler kuruyordu.²⁵ Görülüyor ki, Kafkasya'da kurulan Daşnak Komitesi, bu amaçlarını sağlamada terorizmi ta başlangıçtan beri araç olarak kabul etmişti.²⁶ Örgütün üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok Türk ve Ermenileri katletmiştir.

Türkiye'de yaşayan ve Türklerle Ermenileri iyi bilen, İstanbul'daki Robert Koleji'nin ilk başkanı, rahip Dr. Cyrus Hamlin, Birleşik Amerika'nın Lexington kentinden gönderdiği ve *Boston Congregationalist* adlı gazetenin 23 Aralık 1893 tarihli sayısında yayımlanan mektubunda, bir Ermeni ihtilâl partisinin, Türk İmparatorluğu'nun kimi yerlerinde 'misyonerlerin çalışmalarına ve tüm Hıristiyan nüfusa büyük ölçüde kötülük ve ezi yaptığını'; bu örgütün gizli olduğunu; 'sahtekârlık ve ustalıklı' yöne-

²¹ Louise Nalbandian: *The Armenian Revolutionary Movement* (Ermeni İhtilâl Akımı), California Üniversitesi, Berkeley, Los Angeles, 1963, s.110—111.

²² Sonyel: *Ottoman Armenians*, s. 111 vd.

²³ *Daragir H. H. Dashnagzoutian*, 1892; Mikael Varandian: *Hai Heghaghoghagan Badmoutiun* (Ermeni İhtilâl Federasyonu'nun tarihi), cilt I, Paris, 1932, s.80 vd.; ayr. bkz. K. S. Papasian: *Patriotism Perverted* (Sapık Yurtseverlik), Boston, 1934.

²⁴ Papasian, s.14; Nalbandian s.168.

²⁵ William L. Langer: *Diplomacy of Imperialism* (Emperyalizmin Diplomasisi), cilt I, New York, 1956, s.155.

²⁶ Papasian s.14-5.

tildiğini kaydediyordu. Hamlin'in anlattığına göre, ihtilâlin çığırta savunucularından biri olan 'oldukça zeki bir Ermeni'nin', Rusya'nın Küçük Asya'ya girerek orasını ele geçirmesi için ortam hazırlamayı ümit ettiklerini Hamlin'e söylüyor; şu görüşleri öne sürüyordu:

'İmparatorluğun her yanında örgütlenmiş bulunan bu Hınçak çeteleri, her fırsattan yararlanarak, Türk ve Kürtleri öldürecek, köylerini ateşe verecek ve sonra dağlara kaçacaklar. Bunun üzerine gazaba gelecek olan Müslümanlar ayaklanarak, savunmadan yoksun bulunan Ermenilerin üzerine çullanacak; onları o denli barbarca boğazlayacak ki, Rusya, insanlık ve Hıristiyan uygarlığı adına ülkeye girerek devralacak.'

Hamlin, bu düzeni, o güne dek bilinen düzenlerin tümünden de kötü, 'tüyler ürpertici ve şeytani' olarak yadsıyınca, Ermeni sakince şu yanıtı veriyordu: 'Hiç kuşkusuz, size öyle görünüyor, ama biz Ermeniler özgürlüğe kavuşmak kararındayız'. Hamlin, bu düzenin, tüm uygar halkları 'Ermeni' adından tiksindireceğini boşuna vurguluyor; Ermeni şu karşılığı veriyordu: 'Herşeyi göze alacak kadar ümitsiziz; dolayısıyla bu işi yapacağız'. Hamlin, Ermeni ihtilâlcilerini 'kurnaz, terbiyeden yoksun ve zalim' kişiler olarak nitelendiriyor; onların Rus uyuğu olduklarını ve örgütlerinin 'Rus altını ve hünerine dayandığını' öne sürerek tüm misyonerleri ve Protestan Ermenileri bu örgütü yadsımaya çağırıyordu.²⁷

Dr. Cyrus Hamlin'in bu görüşlerini ciddi ve yansız öteki birçok yazarlar, yetkililer ve gezginler de doğrulamaktadır: örneğin, İngilizlerden, 1881'de Van'da konsolos yardımcısı bulunan Teğmen Emilius Clayton; 1893'de Erzurum'da konsolosluk yapan Windham Graves; 1896'da Doğu Anadolu'da konsolos yardımcısı olarak görev yapan C. H. Williams; Mark Sykes, v.s. Buna karşın, Ermeni militanları, Anadolu'daki Ermeni nüfusunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık uyuğu olduğunu iddia eder ve Ermenilerin, I. Dünya Savaşı günlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rusya ve bağlaşıkları yanında yer almak amacıyla faal biçimde ihtilâl amaçları güttükleri yolundaki demeçlere karşı çıkarlar. Oysaki, 30 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'nın huzuruna çıkan Ulusal Ermeni Delegasyonu başkanı Bogos Nubar, Ermenilerin, Bağlaşıkların savaş gayretlerine yapmış oldukları katkıları şöyle anlatıyordu:

²⁷ İngiliz Devlet Arşivi (*Public Record Office*), Turkey No.6 (1986), Command 8108, No.214, s.38-9; *Boston Congregationalist*, 23.12.1893. Sir Edwin Pears da buna benzer sözler işitmiştir: bkz. *Forty years in Constantinople* (İstanbul'da Kırk Yıl), New York, 1916.

‘...Maalesef pek az sayılan kişinin bildiği gerçeği açıklamalıyım: savaşın başlangıcından beri, Ermeniler, her savaş kesiminde Bağlaşıklar safında çarpışmışlardır... Ermeniler, Türkiye’den yana geçmeyi öfkeyle reddettikleri günden bu yana fiili (de facto) olarak savaşan bir yan olmuşlardır.

Gönüllülerimiz, Fransız Yabancı Lejyonu (Legion Etrangère) mensubu olarak çarpışmış ve onur kazanmıştır. Doğu Lejyonu (Legion d’Orient)’nda 5.000’den çok Ermeni görev yapmış; Suriye ve Filistin’deki Fransız ordusunun yarısından çoğunu oluşturmuş ve General Allenby’nin kesin zaferine katkıda bulunmuştur.

Kafkasya’daki Rus ordularında görev yapan 150.000 Ermeni bir yana; Andranik, Nazarbekof ve ötekilerin komutasındaki 50.000 Ermeni gönüllüsü, Bağlaşıkların savı için dört yıl süre ile savaşmakla kalmamış, Rusya yıkıldıktan sonra, bırakışma imzalanıncaya dek, Kafkasya’da Türklerin ilerlemesini durduran tek mukavemet gücünü oluşturmuştu. Böylece, Almanlarla Türklerin, kendi askerlerini başka savaş bölgelerine göndermelerini engellemekle, Mesopotamya (Irak)’taki İngiliz askeri gücüne yardımcı olmuşlardır.

Ulusal Ermeni Delegasyonu, tüm bu noktalar dikkate alınarak , Ermeni ulusunun savaşan yanlardan biri olarak tanınmasını dilemiştir...²⁸

Hınçak Partisi’nin organı olan *Hintchak* gazetesinin 1914 yılı Kasım sayısında yayımlanan bir yazıdan aktarılan şu alıntı oldukça açıklayıcı niteliktedir:

‘Çeyrek yüzyıldan beri Türkiye’deki Ermenilerin kurtuluşunu sağlamak için kanlı bir yol izleyen, birçok aksiliklere uğrayan ve haklarından yoksun bırakılan Ermeni ulusunu temsil eden Sosyal Demokrat Hınçak Komitesi, şimdi, Osmanlı istibdadını kan içinde boğmak amacıyla, ihtilâl ve ihtilâl borusunu çalarak ve gerçek siyasi olayların gücüyle harekete geçerek, Toros dağlarından ve Ermenistan hudutlarından savaş sahasına iniyor.

Ulusların varlığı tehlikede olan bu dev mücadelede, Hınçak Komitesi’yle tüm Ermeni ulusu, kendi tinsel ve edimsel (manevi ve maddi) güçlerini birleştirerek ve ihtilâl kılıcını sallayarak bu dünya savaşına girecektir.

²⁸ *The Times*, 30.1.1919.

Üçlü Bağlaşma'nın, özellikle Rusya'nın silâh yoldaşları olarak, Bağlaşıklarla işbirliği yapacak ve Ermenistan, Kilikya, Kafkasya ve Azerbeycan'da son zaferi sağlamak amacıyla, ellerindeki tüm siyasi ve ihtilâlcî araçlardan yararlanacak; tüm bu davranışlarında daima kendi yurtseverlik duygularıyla hareket edecek ve böylece, kendi kendilerine ve uygarlığa olan görevlerini yerine getireceklerdir...'

Ermenilerin yer değiştirmeleri

Osmanlı yönetimi, Ermeni ayaklanmalarına karşı kendi güvenliğini korumak amacıyla önlemler almak zorunda kalıyor; savaşçı birliklerdeki Ermeni erlerini savaşa katılmayan birliklere; askeri harekât bölgesindeki Ermenileri ise, ülkeyi istilâ etmekte olan düşman güçleriyle işbirliği yapamayacakları ve savaş hatları gerisinde savunmadan yoksun sivil halka kötülük edemeyecekleri bölgelere nakletmek kararını alıyordu. Bu denli önlemler tüm Ermenileri kapsamıyordu. Örneğin, orduda bağlılıkla görev yapan Ermenilerin aileleri, rahipler, doktorlar, eczacılar ve birçok hükümet yetkilileri bu karardan muaf tutuluyordu.

Alınan önlemler, savaşan askeri birliklerin gerisinde güvenliği korumak sorunuyla karşılaşan herhangi bir ülkenin alması gereken önlemlerdi ve bunlar, Ermenilere karşı, sırf bir etnik, dini veya ırki gruba mensup oldukları için uygulanmış değildir. Bilâkis, devlete karşı açıkça isyan eden, sivil halkı kırıma tabi tutan, ülkeyi istilâ eden düşmana katılan, onunla işbirliği yapan veya onun savına sempati gösteren Ermenilere karşı alınmıştı.

Osmanlı Bakanlar Kurulu, Ermenilerin nasıl yer değiştirecekleri konusunda ayrıntılı ve kesin yönergeler yayımlamıştır. Bu yönergeler ve Ermenilerin nasıl taşınacaklarını açıklayan yönetmelikler (nizamlar), Osmanlı belgeleri arasında korunmaktadır ve kimi Türk tarihçilerince yayımlanmışlardır. Bu belgelerin hiçbirinde 'kırım' veya 'soykırım'dan söz edilmemekte; bilâkis, onların hir birinde, Ermenilerin, gidecekleri yerlere güvenlik içinde götürülmeleri ve orada yeni barınaklar kurmalarına izin verilmesi için kesin buyruklar verildiği görülmektedir.²⁹

İçişleri Bakanı Talât Bey'in yer değiştirmeler konusunda yayımladığı ve 1920'lerde İngiliz İstihbaratı'nca İstanbul'da ele geçirilen yönergelerin

²⁹ Başbakanlık Arşivi, cilt 198, Bakanlar Kurulu Kararı No.1331/163, Mayıs 1915.

asıllarını da içeren bu gizli belgelerin kimileri, oldukça açıklayıcı niteliktedir, çünkü, yer değiştiren Ermenilerin yaşantı ve mallarının güvence altına alınması için çıkarılan kesin ve ayrıntılı yönetmelikleri içermektedir.³⁰ Osmanlı arşivlerinde, Osmanlı yönetiminin, bu önlemleri Ermenilere pek az ezgi verecek biçimde uygulamayı denediğini gösterecek birçok belgeler vardır. Bu yönergeleri yerine getirmede ihmalkârlık göstermekten sanık olarak yargılanan ve suçlu bulunan 10'u aşkın sivil ve askeri yetkili, ölüm cezasına çarptırılmış ve asılmıştır.

Savaş koşullarının yaratmış olduğu kısıtlamalara karşın, hükümet katları, yer değiştiren Ermenileri, onlardan öç almaya çalışanlara ve eşkiyalara karşı korumak için elden geleni yapmıştır. Ancak, Türk ordusunun, hem istilâci güçle, hem de Ermeni asileriyle uğraşmak zorunda kaldığı bölgedeki koşullar oldukça sertti; sonra, savaştan yararlanan eşkiyalar, asker kaçakları ve yerel kötü kişiler, çevrede başıboş dolaşüyor; her yanda bulaşıcı hastalıklar beliriyordu. Öte yandan, dost ve yakınları Ermeni asilerce öldürülenlerin birçoğu, onlardan öç almak duygusuyla yanıyordu.

Tüm bu gerçeklerin ışığı altında, 1915'de, Türklerle Ermeniler arasında çıkan olayları, 'Ermenileri imha etmek amacıyla önceden kasten hazırlanmış bir soykırım' olarak nitelendirmek objektif açıdan olanaksızdır. Bu olaylar, savaş koşulları içinde vukubulan hareket ve karşı hareket (aksiyon ve reaksiyon)'tir ve her iki yan epeyi kayıp vermiştir. Ermenilerden 300.000 ile 500.000 arası kişi, Türk ve öteki Müslümanlardan da bir milyona yaklaşık kişi yaşantısını yitirmiştir. Bunlar, üzüntü yaratan olaylardır; hem de, aralarında birçok benzerlikler bulunan ve dıştan kıskırtılmadıkları sürece, yüzyıllar boyunca barış ve uyum (ahenk) içinde yaşamış olan Türlerle Ermeniler arasında olduğu için çok üzüntü vericidir.

Söz konusu önlemler uygulanırken vukubulun, ama önlenemeyen, aşırıklara karşı tepki göstermek olağandır, fakat gerçek durumun ve tarihi olayların ışığı altında, hiçbir kişi, bu olayları, ne denli üzüntü verici olursa olsun, saptanmış olan anlamda 'soykırım' olarak nitelendiremez. Dolayısıyla, Musevi soykırımıyla 1915 olayları arasında bir bağlantı olduğu iddiaları, olayların evveliyeti ve objektiflik açılarından kabul edilemez. Bunlar, birbirinden büsbütün değişik olaylardır. Museviler, sırf Musevi ol-

³⁰ İngiliz Devlet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı belgeleri FO 371/9158/E 5523: Nevile Henderson'dan Lancelot Oliphant'a yazı, İstanbul, 22.5.1923, ilişikte kimi Osmanlı belgeleri; ayr. bkz. S. R. Sonyel: *Displacement of the Armenians - Documents* (Ermenilerin yer değiştirmeleri - belgeler), Ankara 1978.

dukları için Naziler tarafından imha edilmiştir. Nuremberg duruşmaları sırasında da resmi ilk kaynaklardan sağlanan kimi kanıtlara dayanılarak verilmiş olan uluslararası kararla saptanmış olduğu gibi, Musevileri imha etmek için önceden husele gelmiş bir niyet vardı.

Oysaki, 1915 olayları, Ermenilerin, daha önce de yaptıkları gibi, devlete karşı silâhlı olarak isyan etmeleri üzerine başlamış; Ermeni asileri, sivil halktan birçoğunu kırıma tabi tutmuş; ülkeyi istilâ eden düşmanlarla işbirliği yapmış; kendi devletlerine karşı savaş ilân etmiş ve düşmanlar hesabına casusluk ve sabotaj davranışlarında bulunmuş; bu hareketleriyle kendilerine karşı reaksiyona (tenkile) neden olmuşlardır. İngiliz Devlet Arşivi (*Public Record Office*)'nde bu oldukça önemli noktayı doğrulayıcı birçok belgeler vardır.³¹ Bunun sonucu olarak, Museviler gibi yalnız tek yan değil, Türk-Ermeni ilişkilerinde her iki yan da insanca ağır kayıp vermiştir.

İstanbul'un Bağlaşıklar'ca işgali günlerinde İngiliz İstihbaratı'nca ele geçirilen kimi Osmanlı belgelerini de koruyan İngiliz Devlet Arşivi'nde veya Osmanlı arşivlerinde, Osmanlı hükümetinin Ermenileri kasten imha etmek maksadında olduğunu gösteren herhangi bir belgeye raslanmamıştır; bilâkis, bunun tam aksini gösteren belgeler bulunmuştur. Sonra, Ermeni tezini savunan yapıtların yazarlarının hiçbirisi, konuya doğal olarak epeyi ısk serpecek bir durumda olan Osmanlı arşivlerinden yararlanmamıştır.

Ermeni - Nazi işbirliği

II. Dünya Savaşı günlerinde Türk yönetimi, Hitler'in zulmünden kaçan birçok Musevilere barınak verirken, Nazilerce işgal edilen ülkelerdeki Ermeni çevrelerini Musevi düşmanlığı sarıyordu. New York'taki Ermeni Enformasyon Servisi'nin *Daşnakların Nazilerle işbirliği* başlığı altında yayımladığı bir risaleye göre, o günlerde, Ermeniler arasındaki soyculuk sempatanlığı oldukça tehlikeli boyutlara erişiyordu. *Hairenik* adlı Ermeni günlük gazetesinin 19, 20 ve 21 Ağustos 1936 tarihli sayılarından aktarılan şu alıntı, önyargı ve taassubun dahi hudutlarını aşar :

'En aşırı ulusalcı ve soycu (ırkçı) olan Museviler, kendi soylarının varlığını sürdürmek amacıyla bir enternasyonalizm ve dünya yurttaşlığı havası yaratmak zorundadırlar... İngilizlerin, ülkeler işgal etmede savaş

³¹ İngiliz Devlet Arşivi, FO 371/1773/16941; ibid., belge no.1673; ibid., belge no.19793; FO 371/3410/129455; FO 371/6575/ E 5569; dosya No.2130 ve daha birçok belgeler.

*gemileri kullandıkları gibi, Museviler de, bir silâh olarak, enternasyonalizmi veya komünizmi kullanırlar...Bu zehirli unsurlar, kronik bir hastalık gibi derinlemesine kök salınca, onları ortadan kaldırmak bazan güç oluyor. Bir halk, onları ortadan kaldırmak gereğini duyunca,...bu yoldaki çabalar ihtilâlcilik olarak nitelendirilir. Bir ameliyat sırasında hasıl olan kanama doğal birşeydir... Bu koşullar içinde, diktatörlükler, görünürde bir kurtarıcı rolünü oynar*³²

1935 yılı Mayısı'nda, Bükreş'teki Ermeniler, o kentin Musevilerine; Selânik'teki Yunanlılar ise, aynı yılın Ağustos ayında, oradaki Musevilere saldırıyorlardı. II. Dünya Savaşı günlerinde, Hitler Almanya'sındaki Ermeni gönüllüleri, Nazi temerküz kamplarına gönderilecek olan Musevilerin ve yasa dışı ilân edilen öteki kişilerin tutuklanmalarına yardımcı oluyorlardı. Ermeniler, aynı zamanda, Faşist ve Musevi düşmanı bir yöntem izleyen aşağı (madun) soyların imhasını hedef güden Nazi ilkelerini destekleyen Almanca bir dergi yayımlıyorlardı³³.

Bunu, Ermeni dostu İngiliz yazarı Christopher J. Walker de doğrular. Ona bakılacak olursa, o günlerde Alman işgali altındaki ülkelerde yaşayan ve aralarında tanınmış kimi kişiler de bulunan Daşnak Partisi üyeleri, Alman sempaticizmi besliyorlardı. Bir Amerikan dergisi, Nazilerin, Daşnaklara özerk bir devlet kurmada yardımcı olacakları yolunda söz vererek onları gizli işlerde çalıştırdıklarını yazacak kadar ileri gitmiştir³⁴. Yine Christopher Walker'e göre, Alman işgali altındaki ülkelerde yaşayan Daşnaklar, Nazilerle sıkı ve yakın ilişkiler kurmuşlardı. Almanlar, 30 Aralık 1941'de, Silâhlı Güçler Yüksek Komutası (*Wehrmacht*)'nın bir kararıyla, '812. Ermeni taburu' adı altında bir askeri örgüt kuruyor; onun komutasını Dro adlı Ermeni önderine veriyorlardı. Bu tabur, az sayıda sadık Ermeni erlerinden ve Nazilerin Doğu'daki askeri başarıları sonucunda ele geçirilen birçok Ermeni savaş tutsağından oluşuyordu. İlk 8.000 erden oluşan ve daha sonra 20.000 ere yükselen bu tabur, Kırım ve Kuzey Kafkasya'da görev yapıyordu.

³² James G. Mandalian tarafından *Who are the Dashnags?* (Daşnaklar kimdir?) adlı ve 1944'de Hairenik Basımevinde yayımlanan yapıtının 13 ve 14. sayfalarında sözü edilmektedir.

³³ Türkkaya Ataöv: *Hitler and the 'Armenian Question'* (Hitler ve 'Ermeni Sorunu'), Ankara 1984, s. 91.

³⁴ Ayr. bkz. *The Times*, 19.7.1941, s.5.

Bir yıl sonra, 15 Aralık 1942'de, bir Ulusal Ermeni Konseyi kuruluyor; Alman işgali altındaki bölgeler Bakanı Alfred Rosenberg'ce tanınıyordu. Konseyin başkanlığını Profesör Ardaşes Abegyan, asbaşkanlığını da Abraham Gülhandanyan yapıyor; Nzdeh ve Vahan Papazyan, üyeleri arasında bulunuyordu. O tarihten 1944 yılının sonuna dek, *Armenien* adlı bir dergi yayımlanıyor; derginin yazı işleri müdürlüğünü, Levon'un oğlu ve Berlin Radyosu'nda yayın yapan Viçen Şant yürütüyordu. Walker'in iddia ettiğine göre Ermeniler, sırf canlarını kurtarmak amacıyla, Ermenilerin de 'Aryan' (Cermen) soya mensup olduğunu kanıtlamaya çalışıyor; Dr. Paul Rohrbach'ın yardımıyla, görünürde bunda başarı sağlıyorlardı, çünkü Naziler, işgalleri altındaki ülkelerde yaşayan Ermenileri zulüm ve baskıya tabi tutmuyorlardı³⁵.

Sonuç

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti, militan Ermeniler ve Ermeni sempatanlarınca, 'soykırımı' suçuyla haksızca itham edilmektedir. I. Dünya Savaşı günlerinde yalnız Ermenilere değil, Anadolu'nun tüm halklarına ölüm, ıstırap ve tahribat getiren felâketi kimse yadsımıyor. Ancak, tek bir etnik grubun çekmiş olduğu ıstırapa değinmek doğru değildir, çünkü Ermenilerden çok, bir milyonu aşkın Türk ve öteki Müslümanlar, aynı koşullar içinde ve birçoğu da, orduları Osmanlı ülkelerini işgal eden Çarlık Rusya'ca kışkırtılan ve desteklenen Ermeni ihtilâl gruplarının ellerinde telif olmuştur.

Ermeni ihtilâl örgütleri, meydana gelen karışıklıktan yararlanarak, nüfusunun üstün çoğunluğu Müslüman olan bir bölgede, şiddet yoluyla bir Ermeni devleti kurmak niyetindeydi³⁶. Osmanlı hükümeti sorumluluk taşıyorsa, beş cephede dünya savaşı verirken, kendi Müslim ve gayri-Müslim sivil halkını, geniş ölçüde sivil savaş, eşkiyalık, açlık ve hastalıklara karşı koruyamamaktan ötürü sorumlu olabilir ve bu konudaki başarısızlığı 'soykırımı' olarak asla nitelendirilemez; nitelendirilirse, 'soykırım' sözcüğü tüm anlamını yitirmiş olur. 1915'de Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan olayları, Hitler'in II. Dünya Savaşı'nda Musevileri plânlı biçimde imha

³⁵ Christopher J. Walker: *Armenia: the survival of a nation* (Ermenistan: bir halkın kurtuluşu), Londra 1980, s.356-8.

³⁶ İngiliz Devlet Arşivi, FO 371/4239/164676: P. I. D. Geographical Section (Siyasi İstihbarat Dairesi'nin Coğrafya Bölümü), Dışişleri Bakanlığı'nda 24.12.1919'da alınan memorandum.

edişiyile kıyaslamak, tek 'suçları' Musevi olarak doğmak olan milyonlarca Nazi kurbanlarının anısına hakarettir.

Ermenilerin önceden hazırlanan bir plân gereğince imha edildiklerini iddia eden Ermeni tarihçileri, iddialarını doğrulamak amacıyla, Osmanlı İçişleri Bakanı Talât Bey'e atfedilen kimi sahte telyazılarını 'kanıt' olarak öne sürmektedirler. Ancak, bu sahte 'belgeler', 1920 yılında öne sürülünce, bunları İngilizler bile kanıt olarak kabullenmemişlerdi; oysaki, o sıralarda, eski Osmanlı yönetiminin 150'ye yaklaşık yetkilisini savaş suçlarından sanık olarak ileride yargılamak amacıyla tutuklayıp Malta'ya sürmüşlerdi. İngilizler, Osmanlı, İngiliz, Fransız ve Amerikan arşivlerinde iki yıl süren araştırmalar sonunda, kendi başsavcılarının da önerisi üzerine, tutukluları yargılamaktan vazgeçiyor; onları özgür bırakıyorlardı. O tarihten bu yana hiçbir ciddi araştırmacı, Talât Paşa'ya atfedilen sahte telyazılarını mevsuk olarak kabullenmemiştir³⁷.

1919 yılı Şubatı'nda, Osmanlı hükümeti, Danimarka, İsviçre, Hollânda, İspanya ve İsveç denli yansız devletlerin yönetimlerine gönderdiği telyazılarında, onları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslim ve gayri-Müslim yurttaşlarına karşı savaş suçu işlemişse bundan sorumlu olan kişileri saptamak amacıyla kurulacak olan bir soruşturma komisyonuna katılmak üzere temsilciler göndermeye çağırıyordu. Ama Bağlaşık Devletler, özellikle İngiltere, ivedilikle işe karışarak böyle bir komisyonun kurulmasına engel oluyor, yansız devletlerin, Bağlaşık Devletlerin işlerine karışmalarına izin verilmeyeceği özürünü öne sürüyorlardı.³⁸

Oysaki bu denli davranışın altında herhalde gizli bir maksat vardı: Bağlaşık Devletler, bağımsız ve yansız bir komisyonun sözde 'Ermeni kırkımları' konusunda geniş ölçüde soruşturma yaparak, yalnız Ermenilerin değil, Rum, Musevi, Müslüman v.s.'den oluşan Anadolu halklarının başına gelenlerden emperyalist ve sömürgeci Yüce Devletler'in sorumlu olduğu sonucuna varmasına engel olmak azmindeydiler. Bu Yüce Devletler, 'Avrupa'nın hasta adamı' lâkabını taktıkları Osmanlı Devleti henüz ölme-

³⁷ Ayr. bkz. Bilâl Şimşir: 'The deportees of Malta and the Armenian Question' (Malta sürgünleri ve Ermeni Sorunu), *Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye'de Ermeniler), İstanbul 1984, s. 26-41.

³⁸ İngiliz Devlet Arşivi, FO 371/4173/47293: Amiral Webb'den A.J. Balfour'a gizli telyazısı, İstanbul, 25.2.1919.

den, onu cesedini zaten kendi aralarında paylaşmış ve İmparatorluktaki etnik ve dini grupları bol sözlerle aldatarak, İmparatorluğu bölmede bir araç olarak kullanmış; ama azınlıklara vermiş oldukları sözü yerine getirmemişlerdi.³⁹

³⁹ Ayr. bkz. Elie Kedourie: *England and the Middle East - the destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921*, (İngiltere ve Orta Doğu - Osmanlı İmparatorluğu'nun imhası, 1914-1921), Londra, 1956; Laurence Evans: *United States policy and the partition of Turkey* (Birleşik Devletlerin politikası ve Türkiye'nin taksimi), Baltimore, 1965; Harry N.Howard: *Partition of Turkey* (Türkiye'nin bölünmesi), New York, 1966.

